

WORKING PAPERS

14

Milan Šikula

**VPLYV KVALITATÍVNYCH ZMIEN
INŠTITUCIONÁLNEHO PROSTREDIA V PROCESSE
GLOBALIZÁCIE NA KONKURENCIESCHOPNOŠŤ**

ISSN 1337–5598 (elektronická verzia)

Edícia WORKING PAPERS prináša priebežné, čiastkové výsledky výskumných prác pracovníkov alebo tímov EÚ SAV riešených v rámci výskumných projektov, ktoré môžu byť obsahom aj ďalších publikácií.

AUTOR

Prof. Ing. Milan Šikula, DrSc.

RECENZENTI

Ing. Herta Gabrielová, CSc.

Prof. PhDr. Monika Šestáková, DrSc.

Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-0599-07.

ABSTRAKT

Vplyv kvalitatívnych zmien inštitucionálneho prostredia v procese globalizácie na konkurencieschopnosť

Cieľom predloženej štúdie je rozpracovanie nových teoreticko-metodologických aspektov konkurencieschopnosti, ktoré považujeme za kľúčové všeobecne v podmienkach globalizácie a osobitne z hľadiska malej otvorenej ekonomiky. Argumentuje sa dôsledné rozlíšenie predglobalizačného a globalizačného charakteru inštitucionálneho prostredia a z toho vyplývajúce zásadné rozdiely vo funkciách štátu a charaktere a zmenách jeho teritoriálnej integrity. Zdôvodňuje sa formovanie viacúrovňovej štruktúry globalizovaných konkurenčných vzťahov a medziúrovňových kvázikonkurenčných vzťahov a dôsledky na chápanie konkurencieschopnosti. Nadväzne sa rozpracúva vlastné poňatie komparatívnych a konkurenčných výhod ako základu rozvíjania konkurencieschopnosti v podmienkach globalizácie.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

Funkcie štátu, TNK, globalizácia, konkurencieschopnosť, komparatívne výhody, konkurenčné výhody.

ABSTRACT

The impact of qualitative changes of institutional environment in the process of globalization on competitiveness

The aim of submitted paper is to elaborate new theoretical and methodological aspects of competitiveness that we consider as of a key character, generally in the conditions of globalization and specifically from the viewpoint of a small open economy. The paper argues for precise distinction between pre-globalization and globalization character of institutional environment and implicit decisive differences in the roles of the state and in nature and changes of its territorial integrity. The paper substantiates formation of multi-level structure of globalized competitive relations and intra-level quasi-competitive relations and their consequences for understanding of competitiveness. In reference to this, the actual concept of comparative and competitive advantages as a basis for developing of competitiveness in the conditions of globalization is being analyzed.

KEYWORDS

Roles of the State, TNCs, globalization, competitiveness, comparative advantages, competitive advantages.

JEL CLASSIFICATION:

F15, F21, F02, F50

Za obsah a jazykovú úroveň zodpovedá autor.

Technické spracovanie: **Lenka Bartošová**

Ekonomický ústav SAV, Šancová 56, 811 05 Bratislava, www.ekonom.sav.sk

KONTAKT: milan.sikula@savba.sk tel.: 02/52 49 54 80

© Ekonomický ústav SAV, Bratislava 2008

OBSAH

ÚVOD	4
1. GLOBALIZÁCIA A ZMENY V CHARAKTERE FUNKCIÍ ŠTÁTU	5
1.1. Funkcie moderného štátu pred nástupom globalizácie	5
1.2. Rozklad teritoriálnej integrity štátu v procese globalizácie	7
1.3. Obsahové a úrovňové presuny vo funkciách štátu	10
2. GLOBALIZÁCIA A ZMENA PARADIGMY KONKURENCIESCHOPNOSTI	12
2.1. Formovanie novej štruktúry konkurenčných vzťahov	12
2.2. Viacúrovňovosť konkurencieschopnosti	14
2.3. Komparatívne výhody, konkurenčné výhody a konkurencieschopnosť	16
2.4. Inštitucionálne aspekty globalizácie komparatívnych výhod	19
ZÁVER	23
LITERATÚRA	24

Úvod

Predložená štúdia v zmysle cieľov prvej etapy riešenia projektu APVV-0599-07 „Nové trendy globalizácie svetovej ekonomiky a nároky na stratégiu konkurencieschopnosti slovenskej ekonomiky“ reaguje na naliehavú potrebu rozvíjať novú paradigmu chápania konkurencieschopnosti reálnejšie odzrkadľujúcu rozporuplné zmenené podmienky globalizácie v prvej dekáde 21. storočia. V priebehu uplynulých troch dekád zaznamenal vývoj svetovej ekonomiky výrazné kvalitatívne zmeny, ktorých intenzita sa smerom k súčasnosti ešte stupňuje. Inovačná revolúcia, najmä širokospektrálny prienik informačných a komunikačných technológií v spojení s liberalizačnými a deregulačnými opatreniami na jednej strane otvorili priestor na celoplanetárne rozvíjanie ekonomických aktivít. Na druhej strane sa vytvára a stupňuje čoraz náročnejšia globálna konkurencia a nebývalým spôsobom sa zväčšuje vzájomná závislosť – interdependencia všetkých aktérov hospodárskeho diania, v ktorej sa stierajú rozdiely jeho národných a medzinárodných, resp. nadnárodných súradníc. Týmito procesmi akoby sa zmenšila naša planéta, a zároveň rastúcou rýchlosťou zmien akoby sa zrýchlilo aj plynutie času. Vnímame to ako „časopriestorovú kompresiu“, ktorá zásadným spôsobom zvyšuje tlak na kvalitu a včasnosť adaptačných procesov podnikateľských subjektov a národných ekonomík usilujúcich sa o konkurencieschopnosť. V tomto kontexte štúdia načrtáva teoreticko-metodologický rámec nového prístupu k chápaniu funkcií štátu, zmien v charaktere konkurencie, konkurencieschopnosti, komparatívnych a konkurenčných výhod tak, aby adekvátnejšie reflektovali prevratný vplyv procesu globalizácie a aby umožňovali zrealnenie pohľadu na východiská a faktory rozvíjania konkurencieschopnosti Slovenska.

1. GLOBALIZÁCIA A ZMENY V CHARAKTERE FUNKCIÍ ŠTÁTU

Cieľom prvej kapitoly je objasniť genézu sformovania moderného štátu a jeho funkcií v predglobalizačnom období a kvalitatívne zmeny, ktoré do postavenia štátu vniesol proces globalizácie.

1.1. Funkcie moderného štátu pred nástupom globalizácie

Pre správne pochopenie zásadných zmien, ktoré vnáša globalizácia do charakteru štátu a jeho funkcií je účelné stručne pripomenúť ako sa historicky sformovali normatívne chápané funkcie moderného štátu. Výstižne ich charakterizovala vo viacerých prácach E. Klvačová (2003; 2008). Štát má vytvárať také podmienky, ktoré vytvárajú pre ekonomické subjekty istotu, že ich aktivita je žiadúca a chránená proti narušovaniu a zároveň dohliadať na to, aby ich ciele a používané metódy a prostriedky neohrozovali spoločnosť a jej jednotlivých členov. V záujme čo najlepšej a najefektívnejšej interakcie a koordinácie činnosti ekonomických subjektov je štát povinný zabezpečovať a chrániť vlastnícke práva, slobodu zmluvy a voľnú súťaž. Moderný liberalizmus 20. storočia viedol k rozšíreniu funkcií štátu najmä v troch smeroch. Prvým sa stala povinnosť vytvárať stabilné podmienky pre realizáciu podnikateľských aktivít v dlhodobom časovom horizonte, vhodnými opatreniami usilovať o stabilitu meny, udržiavanie rovnováhy a tlmiť nepriaznivé vplyvy vonkajšieho prostredia. Druhý smer spočíval v uskutočňovaní redistribučnej funkcie, ktorou sa mali zmierňovať sociálne neúnosné dôsledky rozdeľovacích procesov podmienených fungovaním trhu. Tretí smer vyplynul z potreby, aby štát naprával zlyhanie trhu v oblasti ponuky a distribúcie verejných statkov na základe účelného hospodárenia s prostriedkami daňových poplatníkov.

Reálne plnenie načrtnutých funkcií sa vyznačovalo značnou rozpornosťou a v jednotlivých štátoch a v rôznych vývinových etapách je možné pozorovať značné odklony, deformácie a objektívne podmienené zmeny v obsahu praktickej realizácie funkcií štátu. Všeobecne a z hľadiska zamerania tejto práce osobitne má pre vysvetlenie ich príčinných súvislostí prvoradý význam preskúmanie vývinových metamorfóz vzťahov štátu s vonkajším prostredím.

Hoci vývoj kapitalizmu bol od začiatku sprevádzaný postupujúcou internacionalizáciou ekonomického diania, v praktickej realizácii funkcií štátu vo vzťahu k vonkajšiemu prostrediu bolo možné pozorovať zásadné rozdiely v závislosti do relatívnej úrovne rozvoja konkrétnych krajín. V 19. storočí keď malo Anglicko dominantné postavenie vo svetovej ekonomike presadzovalo v medzinárodných ekonomických vzťahoch liberalizačné prístupy ako nástroj hospodárskej expanzie, zatiaľ čo Nemecko a USA zdôvodňovalo potrebu protekcionizmu v záujme ochrany ich rozvíjajúceho sa priemyslu. V oboch prípadoch však išlo o určitú formu uplatnenia monopolu štátu vo vonkajších ekonomických vzťahoch, prostredníctvom ktorého ovplyvňoval ekonomický pohyb cez svoje hranice. Národné štáty ako relatívne

uzavreté a nezávislé ekonomické celky a v nich zakotvené podniky síce participovali na geografickom šírení ekonomických aktivít, no bolo to hlavne koridorom zahraničného obchodu opierajúceho sa o využívanie domácich komparatívnych výhod a regulovaného vlastnou zahranično-obchodnou politikou.

V predglobalizačnom období si spoločensko-hospodársky vývoj vynútil sformovanie moderného štátu ako stabilné územie ukotveného mocenského celku a centrálnou mocou. Jeho podstatnou črtou bol dôraz na vlastnú teritoriálnu integritu a lojalitu ku geografickému priestoru, ktorý kontroloval, reguloval a v ktorom rozvíjal a uplatňoval hospodársky nacionalizmus v zmysle spoločného zdieľania hospodárskeho priestoru občanmi štátu a presadzovania spoločenských noriem s ekonomickým obsahom na jeho teritóriu (porovnaj Deepak Nayar, 2002, Aiginger, 2004 a Reich, 2002). Dominancia trhových hodnôt viedla k tomu, že v nacionalizme nadobudla prevahu jeho ekonomická stránka a postupne splynula s chápaním národných záujmov.¹

Vo vývoji kapitalizmu zároveň postupne dozrievala potreba riešiť sociálne aspekty systému, čo vyústilo do fenoménu sociálneho štátu, ktorý zaznamenal najväčší rozmach po druhej svetovej vojne. Bola to súčasť systémových zmien vo fungovaní kapitalizmu, charakteristických uplatňovaním zasahovania štátu do ekonomiky založených na teoretickom koncepte J. M. Keynesa. Radikálny zvrät do tohto vývinového trendu vniesol mohutný nástup procesu globalizácie, ktorej prvá etapa bola reakciou na tzv. „ropné šoky“ v 70. rokoch.

Dvojnásobná cenová explózia (1973; 1979) ropy a ďalších prírodných zdrojov spôsobila dramatické posuny v štruktúre nákladov, ktorá sa dostala do hlbokého rozporu so štruktúrou naakumulovaného fixného kapitálu, štruktúrou medzinárodnej deľby práce a štruktúrou dopytu a ponuky v národnom i medzinárodnom meradle. Reakciou boli adaptačné procesy, najprv krátkodobé, zamerané na čiastkové racionalizačné vylepšovanie existujúcich technológií, no nadväzne aj strednodobé, orientované už na kvalitatívne „prezbroyenie“ výrobnotechnologickej základne. Mnohé technické objavy a vyvinuté, no nevyužívané nové technológie, ktoré boli dovtedy ekonomicky neatraktívne, sa zrazu stali stredobodom economickej stratégie a kalkulácie, čo iniciovalo urýchľovanie výskumu a vývoja. Na prelome 70. a 80. rokov už prebiehala v priemyselne vyspelých krajinách masová obnova fixného kapitálu na báze rozvíjajúcej sa technologickej inovačnej revolúcie. Prevratné zmeny s ňou spojené sa začali materializovať v skracujúcich cykloch technologických a produktových inovácií a to nielen v izolovaných segmentoch, ale postupne prierezovo vo všetkých odvetviach. V úzkej interakcii s nastupujúcou technologickou a inovačnou revolúciou sa začali rozvíjať dynamické premeny čoraz hlbšieho a flexibilnejšieho štruktúrovania deľby práce.² Tým sa vytvárali materiálne predpoklady na nebývalé prekonávanie obmedzení času a priestoru a výrazného

¹ V komplexnejšom chápaní sa do národných záujmov zahrňujú aj rozličné kultúrne, náboženské a sociálne hodnoty občianskej spoločnosti.

² Pritom už v predglobalizačnom období sa popri medziodvetvovej deľbe práce značne rozvinula aj vnútroodvetvová deľba dovedená až do podoby uzlovej, súčiastkovej, prvkovej a technologickej špecializácie a kooperácie.

znižovania výrobných, dopravných a transakčných nákladov na celoplanetárne rozvíjanie ekonomických aktivít, pri ktorom sa stierajú rozdiely medzi formami deľby práce v rámci štátnych celkov a medzi nimi a vytvára sa nová – globálna deľba práce.

K tomu, aby sa tieto možnosti dali reálne využívať, bolo potrebné odstrániť poslednú prekážku, ktorou bola relatívna uzavretosť národných ekonomík a existujúce podoby monopolu štátu vo vonkajších ekonomických vzťahoch. Na odstránení, resp. dostatočnom oslabení tejto prekážky mali eminentný záujem predovšetkým silné priemyselné a finančné korporácie. Pod ich vplyvom sa od 70. rokov začala presadzovať a realizovať rozsiahla deregulácia národných ekonomík a globálna liberalizácia pohybu tovaru, služieb a kapitálu. Kvalita intenzita a komplexnosť zmien, ktorými prešli národné ekonomiky a svetová ekonomika ako celok nadobudli charakter zásadnej globálnej reštrukturalizácie, ktorá síce nadväzuje na predchádzajúce procesy internacionalizácie, no predstavuje úplne nový fenomén.³

1.2. Rozklad teritoriálnej integrity štátu v procese globalizácie

K najvýznamnejším dôsledkom procesu globalizácie nesporne patria fundamentálne zmeny v inštitucionálnej oblasti, ktorých podstatou je zásadné oslabenie a eliminácia určujúceho vplyvu monopolu štátu vo vonkajších ekonomických vzťahoch. Prejavuje sa to na jednej strane ako rozklad teritoriálnej integrity štátov a na druhej strane ako utváranie dominantného postavenia TNK. K definičným znakom štátu tradične patrí hranicami presne vymedzené teritórium, v rámci ktorého suverénne vykonáva svoje funkcie. Globalizácia plnenie týchto funkcií, primárne vo vzťahu k ekonomike, čoraz výraznejšie relativizuje. Ekonomický priestor sa odpútava od geografického priestoru štátu. Teritoriálna integrita štátu v ekonomickej sfére sa v procese globalizácie rozkladá viacerými spôsobmi. Z analýz vyplýva, že ide najmä o tieto:

Snáď najzjavnejším je medzinárodný pohyb kapitálu predovšetkým v podobe PZI, ktoré zaznamenali v poslednej tretine 20. storočia enormný nárast. Nachádzajú sa síce na území hostiteľského štátu, no z hľadiska ekonomických, legislatívnych, sociálnych a pod. podmienok fungujú v značnej miere ako akýsi cudzorodý prvok, lebo významnú časť subdodávok i odbyt uskutočňujú so zahraničím podľa ich osobitného režimu. V závislosti od toho, či si hostiteľský štát dokáže dohodnúť určité percento domácich subdodávok a od miery zvýhodnenia (dane, investičné stimuly a pod.) zahraničných investorov oproti domácim podnikateľom vzniká na území hostiteľského štátu tzv. duálna ekonomika. Vzhľadom na rastúcu závislosť ekonomického rozvoja na PZI sú štáty nútené vzájomne si konkurovať v získavaní zahraničných investorov, predháňať sa v poskytovaní výhodných podmienok a viac menej sa podriaďovať tiež odporúčaniam globálnych inštitúcií.

Menej zjavným, no mimoriadne vplyvným kanálom rozrušovania teritoriálnej integrity štátu sa stal tzv. digitálny priestor. V rámci tohto neuchopiteľného prostredia prebieha čoraz

³ Ku konceptuálnemu rozpracovaniu takého chápania globalizácie významne prispeli predovšetkým (P. Drucker 1986, 1987; E. S. Cohen a J. Zysman, 1994; R. Reich, 2002; T. H. Cohn, 2000 a P. Dicken, 2006).

viac aktivít ekonomických subjektov, prekračujúcich tak hranice štátu ako aj inštitucionálny aparát ekonomiky (Smith, Solinger, Topik, Ed., 1999).

Ďalšou formou zásahu do teritoriálnej integrity suverénneho štátu sa stali rôzne vysoko špecializované a silne koncentrujúce sa inštitucionálne, resp. funkcionálne centrá, v ktorých sa sústreďujú právne, finančné a iné služby. V týchto centrách pôsobiacich na území suverénnych štátov sa realizujú priame transakcie so svetovou ekonomikou a sprostredkujú sa vzťahy medzi globálnymi centrami a hoci ležia na teritóriách národných štátov fakticky sú odnacionalizované (Smith, Solinger, Topik, Ed., 1999).

Veľmi významnú cestu rozkladu teritoriálnej integrity štátov predstavujú procesy regionalizácie svetovej ekonomiky prebiehajúce komplementárne s globalizáciou (Cihelková a kol., 2001). Ide o vytváranie regionálnych integračných zoskupení, v rámci ktorých sa vytvárajú tesnejšie väzby medzi niekoľkými štátmi. V závislosti od hĺbky, resp. stupňa integračného procesu napr. od pásma voľného obchodu až po vytvorenie politickej únie, sa v rastúcej miere časť funkcií suverénnych štátov presúva na koordinačné mechanizmy a vytváranie nadnárodných orgánov. Rozširovanie ich kompetencií smeruje k atribútom integrovaného štátu. Z komparatívnych analýz vyplýva prevažne pozitívne hodnotenie vplyvu integračného procesu na národný štát najmä v tom zmysle, že adaptácia na integračné prostredie mu umožňuje lepšie absorbovať dôsledky globalizácie a že posilňuje pozíciu štátu v relácii tak ku krajinám mimo integračného zoskupenia ako aj vo vzťahu k domácim nátlakovým skupinám.⁴ Pravda, existujú aj niektoré veľmi kritické stanoviská, ktoré zdôrazňujú, že aj integračný proces je podriaďovaný zištným záujmom TNK (pozri Korten, 2001). Celkovo možno konštatovať, že regionálnou integráciou sa prekonávajú národné hranice, štát je vstrebávaný do nadnárodného celku, no zároveň sa vytvára priestor pre kolektívne oživenie niektorých jeho globalizáciou potláčaných funkcií.

Akousi inverznou podobou „rozpušťa“ hraníc národných štátov je relatívne osamostatňovanie zodpovednosti regiónov za svoj rozvoj. Tento proces vnútroštátnej regionalizácie je podmienený najmä dvoma faktormi. Prvý, rozhodujúci, spočíva v tom, že v globálne liberalizovanom a deregulovanom prostredí môžu TNK celoplanetárne rozvíjať alokáciu svojich aktivít nielen podľa štátov, ale aj podľa vhodnosti konkrétnych regiónov a lokalít v rámci nich. Druhým je skutočnosť, že z hľadiska samotných regiónov sa vytvára možnosť a v kombinácii s princípom subsidiarity aj naliehavá potreba zaujímať sa o vlastný rozvoj, mobilizovať endogénne faktory tak, aby ich rozvíjaním a kultiváciou mohli konkurovať iným domácim a zahraničným regiónom v súťaži o zahraničných investorov. Hoci rozvoj regiónov a lokalít na teritóriu národného štátu je významne ovplyvňovaný rozhodnutiami jeho centrálnych orgánov, narastá rozsah a vplyv aktivít, ktorými regióny a lokality samostatne komunikujú, sú v priamej interakcii a aktívne sa podieľajú na transakciách so zahraničnými subjektami, resp. inštitúciami.

⁴ Popri slovenských skúsenostiach to potvrdzujú aj zahraničné výskumy. Napr. práce De Nela, Pangaraya a Rodrika v knihe *Globalization, Institutions and Social Cohesion*, 2001.

Špecifickým prierezovým spôsobom prekonávania teritoriálnej integrity suverénnych štátov, podmieneným globalizačnými a integračnými procesmi, je vytváranie a uplatňovanie rôznych záväzných, vyžadovaných či podmienene odporúčaných medzinárodných inštitucionálnych rámcov zahrňujúcich právne režimy, pravidlá, postupy a kritériá. Tvoria ich rôzne systémy multilaterálnych dohôd a medzinárodne prijaté charty práv a povinností pre konkrétne vymedzené oblasti spolužitia a spolupráce štátov a národov, riešenia problémov vyžadujúcich medzinárodne koordinovaný, či spoločný postup. Nepriamo sem možno zaradiť aj rôzne systémy komparatívneho hodnotenia výkonnosti, konkurencieschopnosti a iných charakteristík vyspelosti krajín, ktoré účelovo vypracúvajú renomované medzinárodné inštitúcie. Hoci ich výsledky majú len formálne informačný a odporúčací charakter, miera splňania ich kritérií môže reálne ovplyvňovať napríklad ratingy jednotlivých krajín a tým im nepriamo nanucovať správanie konformné s hodnotiacimi kritériami. Otázkou je aké záujmové skupiny stoja za vyvíjajúcimi sa kritériami a či, resp. do akej miery tieto kritériá zodpovedajú konkrétnym podmienkam jednotlivých krajín a tomu zodpovedajúcim národnoštátnym záujmom.

K podstatným definičným znakom štátu patrí obyvateľstvo, ktoré sa v kontexte globalizačných a integračných procesov javí ako relatívne najstatickejší faktor. Hoci vo vzťahu k nemu je štát schopný vykonávať široký rozsah funkcií, aj v správaní obyvateľstva a jeho vývoji dochádza čoraz viac k rôznym formám prekonávania pripútanosti k teritóriu ohraničenému hranicami štátu.

Globalizácia síce vytvorila také podmienky pre celoplanetárny pohyb kapitálu, že môže sám podľa vlastného výberu a potrieb putovať za človekom (Bauman, 1999), čím kapitál prakticky zbavila závislosti na migrácii pracovnej sily, z hľadiska štátu problém migrácie neprestal existovať. Naopak. Tým, že ťažisko migračnej motivácie sa presunulo na pracovnú silu sú štáty postavené pred rad nových vážnych úloh. V závislosti od demografického a ekonomického vývoja štát musí riešiť problémy prebytku, či nedostatku pracovných síl a problémy so žiadúcim, resp. nežiadúcim prílivom imigrantov a so žiadúcim a nežiadúcim migračným odlivom pracovných síl. Naliehavé špecifické problémy prináša prechod k znalostnej ekonomike a spoločnosti. Na jednej strane hlavné bremeno v príprave pracovnej sily, jej vzdelania a rozvoja jej schopností zatiaľ väčšinou nesie štát, no na druhej strane výsledky jej produktívneho využívania v čoraz väčšej miere, najmä pokiaľ ide o vyššiu a špičkovú kvalifikáciu, fruktifikuje zahraničný kapitál nielen mimo územia daného štátu, ale aj na jeho území prostredníctvom PZI. Získavanie talentov, znalostných pracovníkov a vysoko kvalifikovaných odborníkov sa stalo sférou mimoriadneho konkurenčného boja medzi TNK, štátmi, výskumnými inštitúciami atď. Kombinovaný vplyv utvárania znalostnej ekonomiky a globalizácie vedie okrem iného k vzniku tzv. globálnej elity, t. j. skupine občanov rôznych štátov, ktorí však prestali byť zviazaní s ich územím vďaka tomu, že sú vybavení globálne exkluzívnym vzdelaním, znalosťami a dostatočnou flexibilitou. Namiesto tradičnej lojality k vlastnému štátu u nich nastupuje nadnárodná lojalita ku globálnemu zamestnávateľovi a kozmopolitný životný štýl (Jiráňková, 2007).

Z analýzy hlavných smerov rozkladu teritoriálnej integrity štátu v ekonomickej oblasti vyplývajú mimoriadne dôležité zovšeobecňujúce závery o charaktere zmien v postavení a funkciách štátu v podmienkach globalizácie. Kľúčový význam majú najmä tieto:

- rozsiahla liberalizácia a deregulácia spôsobili, že teritoriálne integrovaný priestor štátu bol priamo vsadený do globálnych ekonomických súradníc, čím sa fakticky eliminoval, resp. na minimum zredukoval monopol štátu vo vonkajších ekonomických vzťahoch,
- došlo k pretŕhaniu väzieb medzi teritóriom štátu, presne vymedzenom jeho hranicami a ekonomickým priestorom, ktorý sa v zásade od neho odpútal a v prevažnej miere sa vymanil spod jeho reálneho regulačného a kontrolného pôsobenia. Globalizované prelínanie a zauzlenie vlastníckych vzťahov výrazne relativizuje, či spochybňuje otázku, čo je a čo nie je na území štátu a mimo jeho územia národným bohatstvom,
- odpútanie ekonomického priestoru a ekonomickej moci od teritória štátu výrazne oslabilo ich zodpovednosť vo vzťahu k úlohám a k problémom sociálnej sféry, ktorá zostala v zásade pripútaná na územie štátu,
- zásadne sa narušili väzby medzi demokraciou pripútanou k štátne ukotvenému celku a faktickou ekonomickou mocou, ktorá sa odpútala od teritória štátu.

Uvedené zmeny majú prevratný charakter a ďalekosiahle dôsledky, ktoré generujú zásadné obsahové a úrovňové posuny vo funkciách štátu nielen vo vonkajších ekonomických vzťahoch, ale vo fungovaní celej ekonomiky.

1.3. Obsahové a úrovňové posuny vo funkciách štátu

Obsahový posun spočíva najmä v tom, že funkcie štátu, zamerané na podporu využívania vlastných komparatívnych výhod domácimi podnikateľmi i na podporu ich prenikania do zahraničia na jednej strane a na ochranárske a protekcionistické praktiky zamerané proti hospodárskej expanzii zo zahraničia na druhej strane, sa výrazne modifikujú. Ich obsahom sa čoraz viac stáva ústretová *adaptácia* na podmienky globalizačných procesov s cieľom čo najlepšie participovať na efektoch globálneho využívania komparatívnych výhod. Ide predovšetkým o investovanie do *vytvárania nových a kultivácie existujúcich komparatívnych výhod* atraktívnych pre zahraničných investorov (všetky druhy infraštruktúry, moderný systém vzdelávania, veda a výskum, kvalitné podnikateľské prostredie a pod.), ako aj „zápas“ o kvalifikovanú negóciáciu podmienok a stimulov tak, aby zabezpečovali vyváženú participáciu *na efektoch*, ktoré oni dosahujú na základe komparatívnych výhod daného štátu.

Úrovňový posun vo funkciách štátu sa prejavuje v tom, že značná časť jeho funkcií, ktorými reguloval hospodárske a sociálne procesy, by sa mala posunúť na *medzištátnu globálnu úroveň*, pretože miera globalizácie týchto procesov sťažuje až znemožňuje ich účinnú reguláciu v národno-štátnom rámci. Potrebu medzištátnej regulácie ďalej zvyrazňuje nebývalé zvýšenie rýchlosti, akou v celoplanetárnom meradle prebiehajú ekonomické, najmä finančné procesy a transakcie, ako aj bezprecedentné zvýšenie vzájomnej závislosti hospodárskeho vývoja medzi štátmi.

Čoraz hlbšie štruktúrovanie a rozčleňovanie ekonomických procesov sa uskutočňuje nielen v globálnych súradniciach, ale prebieha aj v rámci štátov na úrovni regiónov a lokalít. Je to podmienené tým, že TNK ako určujúce subjekty globalizácie cielene vyhľadávajú pre jednotlivé stránky svojej činnosti parciálne komparatívne výhody v rôznych častiach sveta s cieľom maximalizovať ich synergický efekt. Usilujú sa o vyhľadávanie a fruktifikáciu optimálnej geografickej konfigurácie svojho globálneho hodnotového reťazca, teda všetkých článkov ich aktivít, počnúc výskumom a vývojom, inováciami výrobkov a technológií, cez marketing, špecializačné a kooperačné väzby vo výrobe, až po distribúciu a popredajné služby. V dôsledku toho globálna stratégia TNK vyžaduje identifikáciu a vytvorenie cieľových regiónov a lokalít, aby sa tak pripravila pôda na jej praktickú realizáciu. Na regionálnej a lokálnej úrovni so znalosťou a s využitím konkrétnych podmienok je možné citlivejšie a efektívnejšie formovať a riadiť procesy nevyhnutné na realizáciu strategických globálnych cieľov. Tým sa zároveň otvára nielen možnosť, ale aj potreba, aby regióny a lokality ústretovo iniciatívne vyvíjali adaptačné procesy, ktoré práve na ich úrovni umožňujú efektívnu účasť na globálnom diani.

Reálne fungovanie globalizovanej svetovej ekonomiky predstavuje (okrem iného) zložitú interakciu medzi globálnymi aktérmi a vybudovanými špecifickými teritoriálnymi sieťami. Organizačné siete TNK, siete ich strategických aliancií, subdodávateľských vzťahov atď. sa prelínajú s geografickými sieťami štruktúrovanými okolo existujúcich lokálnych aglomerácií a koncentrácií aktivít (De Vet, 1994; Dicken, 2006).

Význam lokálnych a regionálnych sietí vystupuje do popredia osobitne v súvislosti s inováciami a technológiami. Popri rastúcich, tzv. kočujúcich technologických aktivitách v rámci medzinárodných sietí, kreovaných medzifiremou kooperáciou, hrajú dôležitú úlohu aj tzv. nekočujúce národné a regionálne systémy vedy a technológie. Ide o geograficky nehybné, silne lokálne, regionálne a národne zakotvené vysokoškolské infraštruktúry a inovačne orientované siete. Nové technológie a špecializovaný talent miesta ich pôvodu budú pravdepodobne naďalej lokalizované okolo sveta v „balíčkoch inovácií“ (Sereghyová – Zafarpour, 2004). To je dôvod, ktorý vedie globálne operujúce TNK k tomu, aby čoraz viac zladžovali nasadzovanie mobilných kapitálových zdrojov so špecifickými regionálnymi a lokálnymi pracovnými silami a inovačno-technologickou infraštruktúrou. Tým sa zvyrazňuje význam a úloha diferencovanosti regiónov a lokalít v procese globalizácie.

Pravda, vzťah globálneho prostredia a prostredia regiónov a lokalít nie je a nemôže byť statický. Oboje sa dynamicky a pod vzájomným vplyvom vyvíja. Keď sa napríklad TNK rozhodne lokalizovať svoju pobočku, kalkuluje s výhodnými osobitosťami konkrétneho lokálneho prostredia. Tým, že sa tam usadí, nielenže prispieva k jeho dlhodobému rastu, ale zároveň mení jeho špecifický charakter, robí ho atraktívnejším objektom podnikateľských úvah lokálnych, regionálnych i globálnych subjektov. Dynamická interakcia meniaceho sa globálneho prostredia s vyvíjajúcim sa prostredím regiónov a lokalít je, prirodzene, spojená s možnosťou a potrebou flexibility.

2. GLOBALIZÁCIA A ZMENA PARADIGMY KONKURENCIESCHOPNOSTI

V nadväznosti na závery o zásadných zmenách v charaktere funkcií štátu druhá kapitola zaostrí analytickú pozornosť na utvorenie viacúrovňovej štruktúry konkurenčných vzťahov v podmienkach globalizácie a viacrozmernosť konkurencieschopnosti, ktorá sa koncentruje na identifikáciu a vytváranie komparatívnych výhod a ich realizáciu ako konkurenčných výhod.

2. 1. Formovanie novej štruktúry konkurenčných vzťahov

Tým, že rozsiahlou dereguláciou a liberalizáciou globalizácia v podstate prekonáva monopol štátu vo vonkajších ekonomických vzťahoch zároveň zásadne mení charakter konkurenčných vzťahov najmä v dvoch smeroch. Prvý spočíva v tom, že sa vytvorila zložitá viacúrovňová hierarchická štruktúra konkurenčných vzťahov najmä medzi nasledovnými typmi subjektov:

- medzi firmami z vyspelých ekonomík pri využívaní globalizačných aktivít;
- medzi firmami z vyspelých ekonomík a firmami z „mladých ekonomík“ pri formovaní podielu na realizácii komparatívnej výhody;
- medzi firmami z „mladých ekonomík“ usilujúcimi sa o napojenie na siete transnacionálnych korporácií;
- medzi štátmi s „mladými ekonomikami“ súperiacimi prostredníctvom investičných podmienok o priame zahraničné investície (PZI);
- medzi štátmi s vyspelými ekonomikami podporujúcimi globálnu expanziu domácich firiem;
- medzi regiónmi a lokalitami v rámci štátov i medzi štátmi;
- medzi centrami, resp. integračnými zoskupeniami svetovej ekonomiky súperiacimi o posilňovanie svojej pozície na základe účinnosti využívania globalizačných procesov.

V novej štruktúre konkurenčných vzťahov sa zásadne zvyšuje náročnosť adaptačných procesov tak z hľadiska inovačného obsahu, kvality a nákladov, ako aj z hľadiska času, presnejšie, predstihu, resp. zaostávania v ich realizácii. Pre veľké a niektoré stredné firmy z vyspelých ekonomík sa stalo dôsledné využívanie globalizačných postupov nezastupiteľnou podmienkou udržiavania ich komparatívnej konkurencieschopnosti. Práve v tom spočíva jeden z dôležitých dôvodov rozdielov v konkurencieschopnosti podnikovej sféry medzi členmi triády (Sereghyová – Zafarpour, 2004, s. 156). Z hľadiska západoeurópskych krajín riešenie problému dezindustrializácie asi nespočíva vo vytváraní prekážok premiestňovaniu časti výrob do nových členských štátov Európskej únie, resp. ďalej na Východ. Účinná adaptácia spočíva skôr v *prenesení a posilňovaní aktivít podnikov do výskumne a poznatkovo náročných výrobných*, výrobných vyznačujúcich sa vysokým inovačným rytmom a výrob náročných na špičkovú kvalifikáciu a adaptabilitu pracovných síl. Na túto adaptačnú logiku sa musíme začať

pripravovať už teraz aj v našej ekonomike, keď do nej prúdia PZI, aby sme v čase, keď zahraniční investori budú hľadať a zvažovať nové komparatívne výhody, boli už schopní ponúkať podmienky a schopnosť kontinuálneho inovovania vlastností výrobkov a také rozšírenie služieb zákazníkom, ktoré ešte nie je dostupné potenciálnym konkurentom.

Pravda, konkurentmi nám v tomto zmysle nebudú len krajiny, do ktorých sa budú od nás niektoré výroby sťahovať, ale aj, a hlavne krajiny, ktoré sa budú usilovať o inovácie existujúcich výrob a budú s nami súperiť o priťahovanie technologicky a poznatkovo náročných PZI. V súvislosti s tým hrá mimoriadne významnú úlohu faktor času v zmysle adaptačného predstihu, resp. zaostávania v realizácii adekvátnych „investícií do budúcnosti“, t. j. najmä do vedy, výskumu a vzdelania. To je však oblasť úloh, kde už nielen podniková sféra, ale hlavne štát vstupuje do konkurenčných súradníc s inými štátmi pri vytváraní podporných podmienok a motivačného podnikateľského prostredia iniciujúceho technologický a inovačný rozvoj. Ako kontraproduktívna sa ukázala ochrana domácich podnikov pred dopadmi razantných zmien spojených s globalizáciou svetovej ekonomiky. Ako účinný adaptačný prístup sa uvádza príklad Dánska, Švédska a Fínska a ako nevhodný zasa prístup Francúzska, Talianska a Nemecka (Aiginger, 2004; Sereghyová, 2004).

V tomto kontexte možno hodnotiť ako progresívne stanovisko DG (*Directorate General*) pre ekonomické a finančné záležitosti Európskej komisie (The EU Economy: 2005 Review, 2006, s. 140, 131) k relokáciám, ktoré považuje za prirodzený prvok dynamickej otvorenej ekonomiky a katalyzátor priemyselnej reštrukturalizácie umožňujúcej posun k sofistikovanejším komparatívnym výhodám a vyšším formám medzinárodnej deľby práce vzájomne výhodnej tak pre hostiteľské, ako aj domáce ekonomiky.

Ako druhá línia popri horizontálnej štruktúre konkurenčných vzťahov sa v globalizácii formujú špecifické kvázikonkurenčné vzťahy, tzv. „súperiace napätia“ medzi subjektami rôznych úrovní (Phelps – Raines, 2003).

K najvýznamnejším patria najmä vzťahy medzi:

- štátom a TNK,
- TNK a vnútrokorporátnymi článkami,
- TNK a externými subdodávateľmi,
- TNK a regiónmi a lokalitami,
- štátom a regiónmi – lokalitami,
- EÚ a členskými štátmi,
- EÚ a TNK.

Prelínanie viacúrovňových horizontálnych konkurenčných vzťahov s vertikálnymi kvázikonkurenčnými vzťahmi predstavuje podstatne zložitejší spôsob fungovania ekonomických procesov nielen v porovnaní s modelovými predpokladmi dokonalej konkurencie, ale aj s predglobalizačným systémom konkurenčných vzťahov.

2.2. Viacúrovňovosť konkurencieschopnosti

Odpútanie ekonomického priestoru a ekonomickej moci od teritória štátneho celku a vznik kvalitatívne novej štruktúry konkurenčných vzťahov sa nemohlo neodraziť v prístupoch k chápaniu konkurencieschopnosti. Až do začiatku 80. rokov sa problematika konkurencieschopnosti vzťahovala len k úrovni podniku. Mohutný postup procesov globalizácie v priebehu 80. a 90. rokov, spojený s mimoriadnym zintenzívnením globálnej konkurencie viedol tiež k tomu, že sa pozornosť začala orientovať aj na problematiku konkurencieschopnosti na nadpodnikových úrovniach. Najprv v USA sa začali vypracovávať štúdie poukazujúce na potrebu obnovenia a posilňovania konkurencieschopnosti americkej ekonomiky a prekonávania technologickej medzery voči Japonsku. Nadväzne zase v EÚ sa začalo kriticky hodnotiť zaostávanie za USA, čo v roku 2000 vyústilo do Lisabonskej stratégie, s cieľom do roku 2010 sa stať najkonkurencieschopnejším regiónom sveta. Konkurencieschopnosť na úrovni štátov i centier svetovej ekonomiky sa stala nielen predmetom skúmania, ale čoraz viac aj módnym politickým či ideologickým heslom. Sformovalo sa široké názorové spektrum od odmietania zmysluplnosti hodnotiť konkurencieschopnosť štátu, cez stotožňovanie konkurencieschopnosti na podnikovej a štátnej úrovni, až po odlišovanie špecifik medzi nimi.

Niektorí ekonómi považovali konkurencieschopnosť za jav, ktorí sa viaže len na úroveň firmy a svoje stanovisko argumentovali práve globalizáciou a znižovaním funkcií štátov (Porter, 1993; Krugman, 1994).

Na druhej strane sa vytvorila relatívne samostatná doktrína komparatívneho hodnotenia konkurencieschopnosti národných štátov, ktorá je založená na systematickom rozpracovaní a aplikácii metód komplexného zachytenia špecifik na úrovni štátnych celkov. Tento prístup reprezentujú také inštitúcie ako napr. WEF, IMD, SB. Napriek určitým odlišnostiam v počte a vymedzení používaných indikátorov ich spoločnou črtou je predstava, že konkurencieschopnosť národného štátu spočíva v tom, aké priaznivé podmienky dokáže vytvoriť pre „svoje“ podniky v porovnaní s inými štátmi.

Oba krajné prístupy k vymedzovaniu konkurencieschopnosti národného štátu nezodpovedajú realite inštitucionálnych zmien navodených globalizačnými a integračnými procesmi. Problém prístupu odmietajúceho zmysluplnosť otázky konkurencieschopnosti na úrovni štátu je v tom, že predpokladá, ako by mala mať tú istú podobu ako na úrovni podniku, a že funkcie štátu sa len zmenšujú a nie aj menia. Kľúčový význam má dôsledné rozlíšenie cieľov konkurencieschopnosti na oboch úrovniach. Cieľom podniku je udržiavať a zveľaďovať svoju pozíciu na trhu na základe nižších nákladov, alebo vyššou kvalitou svojich výrobkov a služieb. Pritom je podstatné to, že za plnenie svojich povinností zodpovedá vlastníkom a ďalším zainteresovaným subjektom. Na úrovni štátneho celku však popri ekonomickej výkonnosti a vytváraní zdrojov vstupujú do hry aj ciele úlohy pri poskytovaní verejných statkov v zlepšovaní životnej úrovne a úrovne blahobytu obyvateľov. V tomto prípade štát však má povinnosti a zodpovedá svojim občanom. Pravda, v podmienkach, keď došlo k odpútaniu

ekonomického priestoru a ekonomickej moci od teritória národného štátu sa situácia komplikuje rozvrstvením záujmov relevantných zahraničných a domácich subjektov, ktoré nemusia byť vo všetkých prípadoch ani výslovne protichodné, no ich zlad'ovanie z hľadiska povinností a zodpovedností štátu sa stáva podstatne náročnejším. Fakticky znamená kvalitatívnu zmenu v charaktere funkcií štátu. Iste nie je náhodou, že sprievodným javom procesu globalizácie je posunutie pojmu konkurencieschopnosť z podnikovej úrovne na úroveň národnej ekonomiky. Má to svoje opodstatnenie v tom, že z mnohých dôvodov je potrebné porovnávať medzi sebou konkurencieschopnosť ekonomík nachádzajúcich sa v rámci jednotlivých štátnych celkov. Nanajvýš problémovou je však otázka konkrétnych kritérií a z pozície akých záujmov sú a kým formulované. Hlbší analytický pohľad na široko rozšírené a používané systémy multi-kritériálneho hodnotenia konkurencieschopnosti národných ekonomík a svetových regiónov z dielne renomovaných medzinárodných inštitúcií odhaľuje, že do systémov kritérií sú implicitne inkorporované predovšetkým záujmy a tlak hlavných aktérov globalizácie. Predstavujú doktrínu konkurencieschopnosti, v optike ktorej ide o akúsi nekonečnú súťaž medzi štátmi, keď akákoľvek sociálna sieť sa javí ako predimenzovaná, akékoľvek zdanenie podnikovej sféry ako príliš vysoké, akákoľvek regulácia podnikovej sféry príliš veľká, akákoľvek starostlivosť štátu o dopravnú infraštruktúru pre podnikanie príliš malá, akékoľvek investičné stimuly nedostatočne stimulačné atď. Podstatou honby za globálnou konkurencieschopnosťou je „súťaž o maximálnu príťažlivosť krajiny voči zahraničným investorom i maximálna ústretovosť voči domácim podnikateľom a nikdy nekončiaci tlak na národné štáty reformovať inštitucionálny rámec v smere konvenujúcom podnikovej sfére“, to znamená „v mene posilňovania konkurencieschopnosti postupne znižovať jej daňovú záťaž (a prenášať ju na zamestnancov a spotrebiteľov, aby verejné financie nevyschli a bolo z čoho podporovať konkurencieschopnosť podnikov na výdajovej strane), znižovať povinné príspevky na sociálne zabezpečenie, skracovať zákonnú dovolenku“ (Klvačová, Malý, Mráček, 2008, str. 2-3).

Je len prirodzené, že takto chápaná konkurencieschopnosť musela naraziť na koncept sociálneho štátu, ktorý sa však dostal v polovici 90. rokov do krízy sčasti aj v dôsledku už nevhodných spôsobov jeho uplatňovania. Zároveň sa ukázalo, že štáty, ktoré dokázali zmodernizovať a rozvinúť nosné myšlienky sociálneho štátu v intenciách prechodu k znalostnej ekonomike a spoločnosti, najúspešnejšie obstáli v súťaži o konkurencieschopnosť ich ekonomík⁵. Zvlášť dôležitá je okolnosť, že to dokázali aj z hľadiska multikritériálneho hodnotenia konkurencieschopnosti v dlhšom časovom horizonte. Tajomstvo zdanlivého paradoxu je v tom, že investori nepožadujú len lacnú, ale aj vzdelanú pracovnú silu, ktorá je flexibilná, no neštrajkuje. Chcú minimálny štát, ktorý ich neobmedzuje reguláciou, no má im zabezpečovať vlastnícke práva. Majú záujem dosahovať najvyššie zisky, no uvedomujú si, že politická nestabilita ich môže ohroziť.

⁵ K takým patria najmä škandinávске krajiny Dánsko, Fínsko, Švédsko, ale aj Švajčiarsko a Singapur (The Global Competitiveness Report 2006 – 2007).

Komparatívne zovšeobecnenie súťaže štátov o konkurencieschopnosť vedie k poznaniu, že najúspešnejšími nie sú tie štáty, ktoré sú k požiadavkám globálnych hráčov najústretovejšie a v mene takto chápanej konkurencieschopnosti ochotné obetovať záujmy svojich občanov. Tento prístup môže priniesť nanajvýš krátkodobý úspech. Dlhodobo najkonkurenčnejšími sa ukázali štáty, ktoré dokážu v rozumnej miere reagovať na ich požiadavky, no zároveň sa vedia postarať o zvyšovanie životnej úrovne svojich občanov, zdržovanie sociálneho konsenzu a politickej stability.

Záverom možno konštatovať, že ani po 30 rokoch odvtedy, keď sa problematika konkurencieschopnosti rozšírila aj na úroveň štátov a regiónov svetovej ekonomiky, nie sú adekvátne vyriešené všetky otázky vytvárania jej optimálneho inštitucionálneho rámca. Dostatočne sa však preukázalo, že v nadväznosti na globálne sformovanie viacrozmernej štruktúry konkurenčných a kvázikonkurenčných vzťahov je nielen možné, ale aj účelné a potrebné rozlišovať viac úrovní konkurencieschopnosti s ich špecificky modifikovaným obsahom.

2.3. Komparatívne výhody, konkurenčné výhody a konkurencieschopnosť

Skôr, ako sa budeme zaoberať viacúrovňovosťou konkurencieschopnosti v podmienkach globalizácie, je účelné všeobecne vymedziť chápanie konkurencieschopnosti z hľadiska komparatívnych a konkurenčných výhod. Konkurencieschopnosť všeobecne možno vymedziť ako jednotu troch atribútorov:

- získanú, no najmä cielene vytvorenú komparatívnu výhodu;
- táto komparatívna výhoda je operacionalizovaná vo vzťahu ku konkurentom i kooperačným partnerom a ako preverená a akceptovaná trhom sa stáva reálnou konkurenčnou výhodou;⁶
- konkurenčná výhoda zabezpečuje príslušnému subjektu aspoň v krátko- až strednodobom časovom horizonte prosperitu.

Uvedené atribúty sa na jednotlivých hierarchických úrovniach odlišujú konkrétnym obsahom, ktorý sa odvodzuje zo špecifických podmienok a faktorov konkurencieschopnosti tej-ktorej úrovne. Pritom je potrebné osobitne zdôrazniť, že v súčasnosti, keď sa v globálnych súradniciach zintenzívňuje technologická a inovačná revolúcia a formuje sa znalostne založená ekonomika, tak konkurencieschopnosť nadobúda značne dynamický charakter. V dôsledku toho sa dynamizuje aj náročnosť rozvíjania konkurencieschopnosti.

Na základe určitého zovšeobecnenia správania najúspešnejších globálnych hráčov je možné charakterizovať tieto základné smery, resp. zásady stratégie cieleného rozvíjania a kultivovania konkurencieschopnosti:

⁶ Z hľadiska pochopenia premeny komparatívnej výhody na reálne konkurenčnú výhodu je podnetný prístup (M. E. Portera, 1993) . Konkurenčnú výhodu chápe ako schopnosť podniku využiť svoj potenciál (komparatívnu výhodu) tak, že vytvorí pre svojich kupujúcich takú hodnotu, že sú ochotní zaplatiť cenu, ktorá prevyšuje náklady podniku na jej vytvorenie. Rozdiel, ktorý podnik získava, pramení z toho, že buď ponúka nižšiu cenu ako konkurenti za rovnocennú úžitkovú hodnotu, alebo poskytuje osobitnú výhodu, resp. kvalitu úžitkovej hodnoty, ktorá kupujúcim viac než vynahradí vyššiu cenu.

- prioritne rozvíjať hlavnú, resp. kľúčovú komparatívnu výhodu;
- hlavnú komparatívnu výhodu posilňovať vhodnými nadväzujúcimi a podpornými komparatívnymi výhodami;
- hlavné a podporné komparatívne výhody komplementárne operacionalizovať do trhom akceptovanej konkurenčnej výhody;
- v rámci možnosti rozvíjať aj záložnú náhradnú komparatívnu výhodu a prípravu jej operacionalizácie, aby ju bolo možné nasadiť v čase, keď by došlo k oslabeniu hlavnej konkurenčnej výhody;
- už v čase, keď sa ešte nevyčerpala hlavná konkurenčná výhoda, v predstihu rozpracúvať a pripravovať novú generáciu komparatívnej výhody, doplnkové komparatívne výhody a ich predpokladanú operacionalizáciu, ktorá by mohla v dohľadnej budúcnosti obstať na trhu ako nová konkurenčná výhoda.⁷

Proces globalizácie sa vyznačuje predovšetkým tým, že bezprecedentným spôsobom v celoplanetárnom meradle rozširuje a prehľbuje spoločenskú deľbu práce, že ruší oddelenosť vnútroštátnej a medzinárodnej deľby práce a vytvára nový – globálny systém deľby práce, ktorý zároveň predstavuje aj nový – zložitejší a náročnejší rámec súťaže o konkurencieschopnosť. Pre pochopenie jeho fungovania má zásadný význam adekvátne rozvinutie teórie komparatívnych výhod, ako univerzálneho princípu vhodne modifikovaného na podmienky globálnych inštitucionálnych zmien. Ide o dve línie kvalitatívnych zmien, resp. dva okruhy otázok: ako sa zmenil a mení charakter komparatívnych výhod a ako sa zmenil a mení spôsob a subjekty ich využívania.

Prvú líniu nazveme *diverzifikácia a dynamizácia komparatívnych výhod*.

Pre pochopenie podstaty diverzifikácie komparatívnych výhod, jej významu a nárokov na ich využívanie je účelné rozlíšiť tri kvalitatívne odlišné etapy vo vývine medzinárodnej deľby práce (MDP). Pre prvú z nich bolo charakteristické, že členenie reprodukčného procesu na jeho základné štruktúrne články a teda aj ich účasť v MDP bolo v rozhodujúcej miere *založené* na predmetnej špecializácii samostatných výrobcov, t. j. ich špecializácii podľa hotových výrobkov. V tomto zmysle bola v MDP určujúcou jej medziodvetvová podoba. Účasť v MDP a s ňou spojené komparatívne výhody boli silno predurčené prírodnými podmienkami a podmienené relatívne dlhodobou stálosťou (nemennosťou) ekonomických podmienok spojenou so značne pozvoľným inovačným cyklom s relatívne malou hĺbkou a nízkou frekvenciou *zmien* technológií a výrobkov. V dôsledku toho bolo spektrum komparatívnych výhod relatívne veľmi úzke a statické a ich objektom boli takmer výlučne dlhodobo *značne* ustálené komparatívne rozdiely v nákladoch. Identifikácia a realizácia komparatívnych výhod bola relatívne jednoduchá, čomu zodpovedali aj nároky kladené na ekonomické subjekty.

⁷ Cennou inšpiráciou k načrtnutému chápaniu konkurencieschopnosti bola kniha J. A. Jirásk *Konkurenčnosť*, ktorú v Prahe vydalo Profesional Publishing (2006).

Pre druhú etapu MDP je príznačné, že jej ťažisko, tak ako spoločenskej deľby práce vôbec, sa prenieslo hlboko do vnútra odvetví a výrob jednotlivých druhov výrobkov. Štrukturalizáciu reprodukčného procesu na jeho základné články už určujúcim spôsobom podmieňovala prvková, súčiastková, uzlová a fázová špecializácia a kooperácia samostatných výrobcov a rozmanité formovanie funkčnej integrácie. V interakcii s výrazným prehlbovaním spoločenskej deľby práce v národnom i medzinárodnom meradle dochádza k zrýchľovaniu inovačných procesov a k diverzifikácii produkcie. Oslabuje sa vplyv prírodných podmienok a dynamizuje sa pôsobenie podmienok, ktoré sa na základe optimalizačnej kalkulácie aktívne pretvárajú a formujú. Podmienky účasti v MDP a zodpovedajúcich komparatívnych výhod sa stávajú podstatne zložitejšími, hlbšie štruktúrovanejšími a diferencovanejšími a v čase premenlivejšími. V dôsledku toho sa podstatne rozširuje aj varieta komparatívnych výhod. Ich hlavný objekt – komparatívne rozdiely v nákladoch nadobúda jednak hlboko členitý a detailnejšie štruktúrovaný a jednak dynamicky premenlivejší charakter. V dôsledku zrýchľovania inovačných procesov a postupujúcej diverzifikácie produkcie sa však stále dôležitejším objektom komparatívnych výhod stáva komparatívny inovačný predstih. Oba typy zmien objektu komparatívnych výhod a ich vzájomné prelínanie znamenajú diverzifikáciu komparatívnych výhod a zároveň určitú tendenciu k synergetickej podmienenosti v rámci funkčne spätých skupín komparatívnych výhod. Inak povedané, komparatívne výhody účastníkov deľby práce v rámci relatívne uzavretého reťazca od vedy a výskumu cez výrobu až po realizáciu sú silne podmienené aj stupňom optimalizácie tohto reťazca ako celku a jeho synergickým efektom. Diverzifikácia a narastanie synergetickej podmienenosti komparatívnych výhod stavajú stále naliehavejšie do centra pozornosti nevyhnutnosť ich ex ante identifikácie a cieľavedomého vytvárania, založeného na optimalizačnej kalkulácii. To kladie podstatne vyššie nároky na adaptívne správanie sa ekonomických subjektov, na kvalitu koordinácie a harmonizácie ich súčinnosti atď.

Tretia globalizačná etapa MDP sa vyznačuje predovšetkým tým, že jej rozvoj tak ako spoločenskej deľby práce vôbec, je podstatným spôsobom určovaný kvalitatívnym zvratom v hĺbke a frekvencii inovačných procesov prenikajúcich do všetkých sfér a štruktúr reprodukčného procesu a pripútavajúcich na seba existenčné záujmy ekonomických subjektov. Pôsobenie vedecko-technického pokroku v celkovom fungovaní reprodukčného procesu sa tak prevratne zmenilo a zintenzívnilo, že tento nadobudol charakter rozšírenej inovačnej reprodukcie. Ak v prvých dvoch etapách svojho rozvoja bola MDP založená síce na stále členitejšej a detailnejšej, no relatívne dlhodobej, tvrdej špecializácii, tak v súčasnej etape sa objavuje aj flexibilná špecializácia. Spočíva v pružnom vecnom a časovom prispôbovaní špecializačného profilu výrobcov najmä dvom vzájomne sa ovplyvňujúcim hľadiskám: ekonomicky optimalizovanému rytmu inovačných cyklov a adresne špecifickým až individualizovaným potrebám a požiadavkám odberateľov a spotrebiteľov. Hoci komparatívne rozdiely v nákladoch si zachovávajú dôležitú pozíciu a význam, predsa ťažiskovým objektom komparatívnych výhod sa stali komparatívny inovačný predstih a komparatívny ústretový predstih, t. j. predstih v miere rešpektovania adresne špecifických, resp. individualizovaných potrieb odberateľov a spotrebiteľov.

To súčasne vedie k tomu, že tak z vecného ako aj časového hľadiska sa výrazne zintenzívňuje proces diverzifikácie komparatívnych výhod a že sa kvalitatívne stupňujú nároky na ich aktívne a tvorivo-kreatívne vyhľadávanie, stvárňovanie a kultivovanie.

Popri vecných a časových aspektoch kvalitatívnych zmien v charaktere komparatívnych výhod došlo k podstatným zmenám aj v štruktúre a charaktere subjektov, ktoré participujú na ich využívaní, čo predstavuje druhú – inštitucionálnu líniu zmien v súťaži o konkurencieschopnosť.

2.4. Inštitucionálne aspekty globalizácie komparatívnych výhod

Pre celý predglobalizačný vývoj internacionalizácie hospodárskeho života bolo charakteristické, že pod vplyvom medzinárodnej del'by práce a postupnej interancionalizácie pohybu tovarov a kapitálu sa síce postupne relativizovala výrobná uzavretosť a ekonomická samostatnosť štátnych celkov, no dlhodobé evolučné črty týchto procesov zostali zachované. Určujúcimi subjektmi zostávali naďalej štátne celky a primárnymi ekonomické vzťahy v rámci nich. Hybnou silou a určujúcim motívom medzinárodnej del'by práce bolo dosahovanie komparatívnych výhod z hľadiska podmienok ekonomicky samostatných štátnych celkov. Napriek ich rastúcej vzájomnej závislosti vonkajšie, resp. medzinárodné ekonomické vzťahy, ako aj systém svetovej ekonomiky si udržiavali charakter derivátu, odvodeného z určujúcich vlastností ekonomík štátnych celkov.

V predglobalizačnom období bol spôsob využívania komparatívnych výhod podmienený predovšetkým tým, že ekonomický priestor a ekonomická moc sa prekrývali s teritóriom štátu. Na využívaní komparatívnych výhod spätých s jeho hranicami vymedzeným územím participovali výlučne subjekty, ktoré tu boli ukotvené. Realizácia komparatívnych výhod v medzinárodnej del'be práce prebiehala v podstate len prostredníctvom zahraničného obchodu, ktorého regulácia a kontrola bola vo zvrchovanej kompetencii štátu. Inými slovami realizácia komparatívnych výhod daného štátneho celku sa uskutočňovala v rámci a za podmienok určených charakterom jeho konkrétnej formy monopolu vonkajších ekonomických vzťahov. Globalizáciou sa završuje dlhodobá evolúcia internacionalizácie. Prekračuje sa kritický prah, v ktorom kumulujúca sa kvantita internacionalizácie ekonomických štruktúr štátnych celkov prechádza do novej kvality – do formovania globálnej celoplanetárnej štruktúry.⁸ Jej vznik znamená, že primárny a určujúci charakter a význam ekonomických vzťahov a procesov sa zvnútra štátnych celkov presúva na globálne ekonomické vzťahy a procesy, v ktorých majú kľúčovú pozíciu a vplyv transnacionálni „hráči“ – TNK (transnacionálne korporácie). Operačný priestor ich globálneho pôsobenia sa utvára dvoma cestami. Prvou je oficiálna liberalizácia a deregulácia. Spočíva v tom, že národné ekonomiky sa viac-menej

⁸ Snáď prvým, kto pochopil tento kvalitatívny zvrät, bol P. Drucker (1986; 1987), ktorý síce ešte nepoužil pojem *globalizácia*, ale jeho „celosvetová“ a „transnacionálna ekonomika“ vystihuje jej obsah lepšie ako plejáda neskorších povrchnejších definícií.

dobrovoľne v nebváľej miere otvárajú na základe rôznych mnohostranných liberalizačných dohôd, ktorými sa čiastočne alebo úplne odstraňujú ochranárske, protekcionistické regulačné prekážky a obmedzenia. Druhú cestu predstavuje neoficiálna skrytá penetrácia, t. j. rôzne formy prenikania globálnych „hráčov“ cez prekážky, obmedzenia, limity a podobne do samostatnosti štátnych celkov.

Teória i prax presvedčivo ukazujú, že v globalizovanej sieti konkurenčných i kvázi-konkurenčných vzťahov hrajú dominantnú úlohu TNK. Sú to ich relatívne nezávisle formulované stratégie, ktoré predstavujú určujúce faktory pretvárania vnútroštátnej a medzinárodnej deľby práce na globálnu deľbu práce a hľbokej reštrukturalizácie ekonomickej architektúry našej planéty. Sila ich pôsobenia je daná veľkosťou zdrojov, ktorými disponujú, dĺžkou časového horizontu, v ktorom môžu zakladať svoje rozhodnutia, a principiálne novým spôsobom využívania komparatívnych výhod. Transnacionálne korporácie ako kľúčoví hráči globalizácie cielene k vlastným komparatívnym výhodám vyhľadávaajú pre jednotlivé stránky svojej činnosti parciálne komparatívne výhody v rôznych častiach sveta s cieľom maximalizovať ich synergický efekt. Usilujú sa o vyhľadávanie a fruktifikáciu optimálnej geografickej konfigurácie svojho globálneho hodnotového reťazca. Analýzy ukázali tri základné línie adaptačných procesov TNK, ktorými cielene vytváraajú svoje globálne komparatívne výhody a sú schopné realizovať ich ako reálne konkurenčné výhody. Na tomto základe môžu zásadne ovplyvňovať charakter globálnej konkurencie a konkurencieschopnosti.

V prvej línii je v centre pozornosti racionalizačná reštrukturalizácia vnútornej štruktúry TNK ako komplexu. Pri nej sa centrum TNK koncentruje na najdôležitejšie tzv. jadrové aktivity a riadenie a kontrolu celého komplexu s osobitným zreteľom na optimalizačné stváňovanie a alokáciu čoraz fragmentovejších produkčných a odbytových reťazcov tak, aby mali charakter flexibilného, hierarchicky štruktúrovaného satelitného systému. Jeho jednotlivé články sa hľbšie špecializujú, čím sa vytváraajú nové komparatívne výhody, ktoré umožňujú maximalizovať synergický ziskový efekt TNK z globálne rozvíjanej deľby práce. Prakticky sa to začalo od 80. rokov výrazne prejavovať vo forme *outsourcingu* a *offshoringu*.⁹

Výsledkom prvej línie adaptačných procesov neboli len úspory nákladov z nových komparatívnych výhod, ale najmä to, že umožnili prekonať nevýhody a obmedzenia veľkých firiem a ich ťažkopádnej pyramidovej štruktúry. Transnacionálne korporácie sa podľa potrieb a vývoja trhovej i konjunktúrnej situácie môžu buď zbavovať už nevhodných, nedostatočne funkčných a p. článkov svojho satelitného systému, alebo priberať nové, prípadne kombinovať oba postupy. Flexibilný satelitný systém ako výkonnú súčasť komplexu TNK tvoria hierarchicky zosieťované články, počnúc vlastnými pobočkami, cez prvostupňových domácich

⁹ Zatiaľ čo pri *outsourcingu* získava TNK inputy od iných domácich alebo zahraničných firiem, pri *offshoringu* ich dostáva od vlastnej pobočky, resp. pobočiek, ktoré sama má v zahraničí. Voľba stratégie závisí od toho, či si chce udržať vlastníctvo celého výrobného procesu. S *offshoringom* sa môže spájať relokácia, pri ktorej dochádza buď k čiastočnému, alebo k úplnému premiestneniu časti výrobného reťazca do zahraničia (The EU Economy: 2005 Review. Brussels: European Communities 2006).

a zahraničných dodávateľov, ďalej cez druho- a viacstupňových dodávateľov až po periférnych subdodávateľov.

Na základe pružne účelového kreovania a flexibilizácie štruktúry satelitného systému nadobúdajú TNK aj napriek čoraz gigantickejším rozmerom nebyvalú flexibilitu na udržiavanie a posilňovanie ich konkurencieschopnosti v čoraz dynamickejších vonkajších podmienkach. Zásadná flexibilizácia TNK výrazne posilňuje asymetriu medzi centrom a článkami satelitného systému. Na jednej strane prenáša hlavný podiel a váhu trhovej neistoty a konkurencie na články satelitného systému a na druhej strane jeho synergický efekt koncentruje predovšetkým do centra TNK. Analogicky sa zvyrazňuje asymetria medzi priestorovou zakotvenosťou a nepohyblivosťou konkrétnych dodávateľov a subdodávateľov a geografickou pohyblivosťou TNK ako komplexu.

Čím je TNK pohyblivejšia a flexibilnejšia, tým väčší tlak môže vyvíjať aj na štáty, aby prebrali čo najväčšiu časť jej sociálnych, environmentálnych a ďalších nákladov (Keller, 2007).

Druhú dôležitú líniu adaptačných procesov TNK tvoria rôzne formy utvárania tesných a voľnejších strategických partnerstiev, ktoré prekračujú bežné trhové transakcie, ktorými účastníci ovplyvňujú konkurenčné prostredie a ktorými sa usilujú upevňovať svoju konkurencieschopnosť. Strategické partnerstvá je účelné chápať ako súhrn troch základných foriem. *Fúzie a akvizície* predstavujú tesné formy spájania či splynutia firiem, pri ktorých dochádza k ich majetkovému prepojeniu. *Joint ventures* možno vymedziť ako polotesnú formu partnerstva, pri ktorej dvaja alebo viacerí partneri vytvoria spoločný podnik. *Strategické aliancie* sú charakteristické ako voľné, tiché a zmluvné formy partnerstiev, pri ktorých nedochádza k majetkovému prepojeniu.

Hoci vývoj rôznych foriem strategických partnerstiev možno pozorovať viac než storočie, enormný záujem o ich uplatňovanie sa začal prejavovať od 80. rokov a smerom k súčasnosti sa stupňuje. Možno povedať, že fúzie a akvizície zásadne ovplyvňovali samotný vznik a existenciu TNK, a často odštartovali ich transformáciu do súčasnej podoby. Na široké využívanie fúzií, akvizícií a ďalších foriem strategických partnerstiev vytvorili priestor procesy liberalizácie a deregulácie, ako aj postoje väčšiny štátov, ktoré uprednostňujú PZI pred dovozom. V poslednom období sa cezhraničné transakcie fúzií a akvizícií široko rozvrhli tak po regiónoch, ako aj odvetviach, a to aj za účasti firiem z rozvojových a transformujúcich sa krajín. V súvislosti s prognózami vzostupného trendu PZI sa očakáva aj rastúci objem a početnosť fúzií a akvizícií.

Globalizácia tým, že zásadne zmenila podmienky podnikania i samotné podnikanie, bezprecedentne zvýšila dynamiku zmien, otvorila široký priestor nových príležitostí, v dôsledku čoho sa nebyvalým spôsobom zvýšil ekonomický význam faktora času v zmysle dôsledkov konkurenčného predstihu a zaostávania. To mobilizuje firmy, aby v záujme dosiahnutia kritického množstva a kvality zdrojov a adaptačnej rýchlosti medzi sebou účelne vytvárali a kreovali rôzne formy vzájomnej súčinnosti v podobe formálnych i neformálnych dohôd s majetkovým alebo nemajetkovým prepojením. Cieľom je synergické splynutie ich potenciálov

v podobe úspor z rozsahu, zlepšenia trhovej pozície, získanie inovačného predstihu, racionalizačné sfunkčnenie organizačných a riadiacich štruktúr a pod. Od majetkového spojenia sa ďalej očakávajú možnosti ovplyvňovať globálne konkurenčné prostredie, zabezpečiť vyššiu návratnosť investícií, získať takú konkurenčnú výhodu, ktorú by si firmy nedokázali samostatne vytvoriť, alebo využiť, zabezpečiť interný rast budúcej firmy požadovaným spôsobom a formulovať odvážnejšie strategické ciele. Analýzy však ukazujú, že tieto zámery sa vždy nepodarí dosiahnuť, že akvizície nie sú ani zd'aleka len priateľské a že napriek „mimotrhovým riešeniam“ sa globálna konkurencia nezoslabuje.

Ak prvé dve línie adaptačných procesov TNK boli orientované najmä na organizačno-inštitucionálnu stránku ich fungovania, ťažiskom *tretej línie* je predovšetkým vytváranie a využívanie predpokladov a faktorov znalostnej ekonomiky ako najúčinnnejšej metódy budovania a posilňovania konkurencieschopnosti. Najnázornejšie sa to prejavuje v skupine najväčších TNK, označovaných aj ako *megainštitúcie (MI)*, ktoré ročne zarábajú desiatky miliárd USD a spôsob, ako rozvíjajú mimoriadnu škálu a rozsah svojich aktivít, sa považuje za bázičnú zmenu vo sfére biznisu (Bryan – Zanini, 2005).

Elitná skupina 150 megainštitúcií (v rámci súboru 2 000 najväčších spoločností) za obdobie 1984 – 2004 v priemere zdvojnásobila svoje príjmy, no strojnásobila svoje čisté príjmy a zošesťnásobila svoju trhovú kapitalizáciu. Umožnilo im to pochopenie a využitie súvislostí medzi profitabilitou a talentmi ich personálu a znalostných pracovníkov. Sú pioniermi nového modelu konkurenčných výhod na základe využitia ich ohromného rozsahu a invenčného rozvíjania a využívania nehmotných aktív.¹⁰ Ich stratégovia vyvinuli úplne nové metriky výkonnosti a modely biznisu, a našli aj spôsoby prekonávania organizačných prekážok (bariér), ktoré vytvára ich veľkosť. Význam a vplyv tejto línie adaptačných procesov sa bude zrejme ďalej zvyšovať, ak si uvedomíme, že TNK už dnes vynakladajú polovicu celkových celosvetových výdavkov na výskum a vývoj, že na ne pripadajú 2/3 týchto výdavkov v podnikateľskej sfére a že výhľadové projekcie založené na skúsenostiach posledných 20 rokov indikujú, že v roku 2012 bude 350 spoločností väčších ako najmenšie zo súčasných najväčších 150 korporácií. Pričom najväčšie z nich budú dosahovať 700 mld USD trhovej kapitalizácie a zarábať 40 mld USD a viac ročne.

¹⁰ Markantne sa to prejavuje v zmenách pomeru účtovnej hodnoty a trhovej kapitalizácie. V elitnej skupine 150 MI sa v období 1984 – 2004 markantne znížil podiel účtovnej hodnoty na celkovej hodnote spoločnosti zo 75 % na 36 %. Vďaka novej stratégii mohlo 150 top MI zvýšiť svoj podiel na celkovom čistom príjme celého súboru 2 000 spoločností z 39 % na 46 % pri prakticky nezmenenom podiele na zamestnanosti (Bryan – Zanini, 2005).

ZÁVER

Pre Slovensko a jeho stratégiu konkurencieschopnosti s mimoriadne otvorenou a zahraničným kapitálom penetrovanou ekonomikou do tej miery, že sú tu extrémne podmienené jeho rozvojové parametre, šance i riziká. Z poznatkov zhrnutých v predloženej štúdií vyplýva zásadný význam zrealnenia pohľadu na zmenené funkcie štátu v dôsledku globalizáciou spôsobeného odpútania ekonomického priestoru a ekonomickej moci od teritória štátu a od jeho sociálnej a politickej sféry, ktoré sú naďalej ukotvené v rámci jeho hraníc. Tým, že globalizácia prekonáva monopol štátu vo vonkajších ekonomických vzťahoch, generuje kvalitatívne nový inštitucionálny rámec, novú viacrozmernú štruktúru konkurenčných vzťahov, zásadne zmenené podmienky identifikácie, vytvárania a využívania diverzifikujúcich a dynamicky sa meniacich komparatívnych výhod z hľadiska konkurencieschopnej participácie krajín v globálnej deľbe práce. Systematické prehĺbovanie analýzy načrtnutých tematických okruhov predstavuje mimoriadne aktuálnu výzvu nielen z hľadiska cieľov projektu, ale aj v širšom kontexte pre ekonomickú vedu v súčinnosti s ďalšími spoločenskými vedami pri kreovaní teoretickej fundácie stratégie rozvoja slovenskej spoločnosti.

LITERATÚRA

- AIGINGER, K. (2004): Copying the US or Developing a New European Model-Policy Strategies of Successful European countries in the 1990s. [ECE/OSN Seminar II.] Geneva: UN.
- BAUMAN, Z. (1999): Globalizace. Důsledky pro člověka. Mladá fronta, Praha.
- BRYAN, L. L. – ZANINI, M. (2005): Strategy in an Era of Global Giants. The McKinsey Quarterly, č. 4.
- CIHELKOVÁ, E. – KRÍŽKOVÁ, J. – KUNEŠOVÁ, H. – MARTINČÍK, D. (2001): Světová ekonomika: Nové jevy a perspektivy, C. H. Beck, Praha.
- COHEN, S. S. – ZYSMAN, J. (1994): Globalization and Local & Regional Competitiveness. OECD. Paris.
- DE VET, J. M. (1994): Globalization and Local and Regional competitiveness, Paris, OECD.
- DICKEN, P.: Global Shift, Reshaping the Global Economic Map in the 21st Century. SAGE Publications, London.
- DRUCKER, P. (1986): Changed World Economy. Foreign Affairs, 64, č. 4.
- DRUCKER, P. (1987): The Frontiers of Management: Where Decisions are Being Shaped Today. Butter-Worth-Heinemann LTD, New York, 1987.
- FRANZINI M., PIZZITI F. R. (Ed.) (2001): Globalization, Institutions and Social Cohesion, Springer Verlag, Berlin.
- NAYYAR D. (Ed.) (2002): Governing Globalization. 1st edition. New York, Oxford University Press, ISBN 0-19-925404-4.
- JIRÁNKOVÁ, M.: Globalizace, hospodářský nacionalismus a národní stát. Scientia et Societas 4/2007.
- JIRÁSEK, J. A. (2006): Konkurenčnost. Profesional Publishing, Praha.
- KELLER, J. (2007): Teorie modernizace. Sociologické nakladatelství. Praha.
- KLVAČOVÁ, E. (2003): Vstup České republiky do EU: Oslabení nebo posílení role státu? Praha, Profesion Publishing.
- KLVAČOVÁ, E. – MALÝ J. – MRÁČEK, K. (2008): Různé cesty konkurenceschopnosti: EU ver USA, Profesional Publishing, Praha.
- KORTEN, D. C. (2001): Keď korporácie vládnu svetu. Vydavateľstvo Mikuláš Hučko, Košice.
- KRUGMAN, P. R. (1994): Competitiveness: a dangerous obsession, Foreign Affairs, 73 (2).
- PHELPS, N. – RAINES, P. (2003): The New Competition for Inward Investment. Cornwall: MPG Book Ltd. Bodmin.
- PORTER, M. E. (1993): Konkurenční výhoda. Victoria Publishing.
- REICH, R. B. (2002): Dílo národů: Příprava na kapitalismus 21. století. 2. vydání. Praha, Prostor, ISBN-80-7260-064-8.
- SEREGHYOVÁ, J. – ZAFARPOUR, SCH. (2004): Topical Issues of International Corporate Networking in the globalizing World Economy, Viena, Wirtschaftsuniversitat.

SEREGHYOVÁ, J. (2004): Konkurenceschopnost' EU v podmínkách globalizace, Acta Economica Pragensia, 12, č. 3.

SMITH D. A. – SOLINGER D. J. – TOPIK S. C. (Ed.) (1999): States and Sovereignty in the Global Economy., New York, Routedge.

The Global competitiveness Report 2006 – 2007.

The EU Economy 2005 Review. Brussels: European communities 2006.